

Слюсар Вадим

доктор філософських наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-5593-0622>

Костючков Сергій

доктор філософських наук, професор
Херсонський державний університет
<https://orcid.org/0000-0003-1708-643X>

Гордійчук Ольга

кандидат філософських наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>

Кучменко Віталій

кандидат економічних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-3822-3528>

Теорії тероризму та контртероризму ХХ століття: філософсько-правовий та етичний виміри (Рене Жирар та Славой Жижек)

Анотація. Стаття присвячена аналізу теорій тероризму та контртероризму через призму філософсько-правових і етичних теорій Рене Жирара та Славоя Жижека. Показано, що обидва мислителі розглядають тероризм не як випадкову чи патологічну форму насильства, а як структурно зумовлений прояв сучасної суспільної динаміки. У теорії Рене Жирара тероризм пояснюється через механізми міметичного бажання та міметичного суперництва: наслідування бажань інших перетворює людину на суперника, породжує зростаюче напруження і призводить до спалаху колективного насильства. У світлі ідей Жирара терористи постають не автономними руйнівниками, а продуктом взаємного наслідування й конфліктної симетрії, де насильство з боку держави та контрнасильство терористів є віддзеркаленням однієї міметичної логіки. Терористичний акт трактується як форма жертвового механізму, коли спільнота каналізує агресію на символічну «жертву» задля тимчасового відновлення порядку. Такий підхід розкриває психологічну логіку насильства й пояснює циклічність терористичних актів, які повторюють міфологічну структуру жертвоприношення. У теорії Славоя Жижека тероризм пояснюється як симптом системного (об'єктивного) насильства, що виникає внаслідок глобальної нерівності, політичного відчуження та ресентименту. Терор розглядається як реакція на структурне насильство капіталістичної системи, замасковане риторикою толерантності та політкоректності. Через концепції «постполітичної біополітики» та «ліберально-комуністичного села» С.Жижек показує, як глобальна еліта підтримує ілюзію гуманізму, водночас посилюючи підґрунтя для радикалізації й терористичних реакцій.

Ключові слова: тероризм; контртероризм; етика; філософія права; історія філософії; міметичне бажання; міметичне суперництво; системне насильство; постполітична біополітика.

Актуальність. Проблема тероризму та інструментів контртерористичної боротьби набуває особливої гостроти в умовах сучасних викликів. Філософсько-правовий та етичний аналіз тероризму дає змогу вийти за межі суто технічних та технологічних підходів до формування контртерористичної стратегії. На перший план виходять як глибинні антропологічні, соціокультурні та психологічні механізми соціальної взаємодії, що лежать в основі терористичної діяльності, так і пошук адекватних відповідей держав на них. Теорії Рене Жирара та Славоя Жижека пропонують концептуальний інструментарій для розуміння тероризму не як ізольованого явища ірраціонального насильства, а як симптому фундаментальних процесів – міметичного суперництва, жертвних механізмів і системного насильства, що пронизують сучасне суспільство. Міждисциплінарний характер дослідження, що поєднує теорію воєнних конфліктів, соціальну філософію, філософію права та етики, відповідає сучасним тенденціям комплексного підходу до аналізу складних соціальних явищ. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання філософських концепцій Р.Жирара та С.Жижека для розроблення більш ефективних

стратегій контртероризму, які дозволяють врахувати не лише силові, а й превентивні, деескалаційні та культурно-освітні аспекти протидії терористичним загрозам.

Мета статті – розкрити концептуальний характер ідей Рене Жирара та Славоя Жижека щодо осмислення проблем тероризму й контртероризму, здійсненого в міжпредметній площині філософських і воєнних наук, виявити потенціал управління контртерористичними процесами відповідними службами.

Ступінь дослідження проблеми. Проблематика аналізу теорій тероризму та контртероризму, виявлення терористичних загроз та визначення принципів і механізмів боротьби з ними уже неодноразово знаходила відображення у наукових розвідках авторів [4; 5; 10]. Лівінгстон П. пропонує концептуальний аналіз та реконструкцію поняття «міметичного бажання», вперше запропонованого Р.Жираром. Основна ідея, що лежить в основі ідеї концепції, полягає в тому, що імітація може відігравати ключову роль у мотиваційних процесах людини. Також науковцем розглядаються твердження Р.Жирара про когнітивні обмеження, пов'язані з міметичним бажанням, та аналізує сценарії взаємного міметичного моделювання [3]. Українська науковиця М.Панасюк аналізує російсько-українську війну крізь призму власної філософії в аспекті «Що ж нас чекає попереду, коли майбутнього немає?» Славоем Жижеком. Розкриваючи природу сучасних конфліктів і їхнє історичне коріння, авторка досліджує роль обох країн у глобальних процесах, зумовлених посиленням «культурних воєн» [9].

Викладення основного матеріалу. Питання насильства та його культурних механізмів є центральною темою творчості Рене Жирара. Його праці зосереджені на вивченні структур людської поведінки, які лежать в основі конфліктів, агресії та соціальної напруги. У контексті осмислення феномену тероризму особливу вагу мають розроблені Р.Жираром концепції міметичного бажання, міметичного суперництва та жертвовного механізму, що пояснюють, як змагання за об'єкти прагнення може призвести до ескалації форм колективного насильства. У праці «Achever Clausewitz» («Завершуючи Клаузевіца: інтерв'ю з Бенуа Шантром») Р.Жирар проводить паралель між логікою терористичних актів джихаду та закономірностями ескалації насильства, описаними Карлом фон Клаузевіцем. За Р.Жираром, людське бажання – це нелінійний процес, який не зводиться до індивідуального, нічим не зумовленого прагнення володіння предметом іншого. Воно формується через акти наслідування бажань інших (медіаторів), з опорою на посередників або наявні моделі, у яких містяться визначені об'єкти та способи оволодіння ними. Термін «міметичний» указує на те, що ця імітація не є усвідомленою. Це наслідувальне бажання спричиняє конфлікти, адже сама модель є суперником за оволодіння. Стан після «смерті Бога» позначається тим, що в сучасному світі люди через прагнення стати самим «богами» шукають трансцендентності. Це реалізується через імітацію інших, що призводить до їхньої гордині та суперництва, які є основною причиною людського насильства. Адже чим ближче до суб'єкта перебуває медіатор, тим більша його одержимість ним, а різниця між ними стає значно меншою.

Міметичне бажання спрямоване на те, щоб «бути іншим», але самі об'єкти бажання втрачають цінність після їх досягнення. Справжня мета цього бажання – імітація медіатора, однак досягнення об'єктів спричиняє стан розчарування в ньому й спонукає до пошуку нових об'єктів. Отже, прагнення суб'єкта зайняти місце медіатора робить останнього джерелом конфлікту. Жирар Р. описує «трикутник бажання»: а) чим ближче до суб'єкта перебуває медіатор; б) тим інтенсивнішою стає пристрасть; в) тим більше спустошується об'єкт від своєї дійсної цінності [1, с. 22–25]. Це призводить до десакралізації об'єкта, наслідком якої є або пошук нового об'єкта, або пошук нового медіатора. Медіатор, який здається недосяжним, стає «паном», а суб'єкт – «рабом», що прагне його визнання. Крайні прояви міметичного бажання, які ведуть до руйнування як суб'єкта, так і об'єкта – це мазохізм і садизм, які виражаються, коли суб'єкт шукає божественності через страждання або владу над іншими.

Теорія міметичного бажання Рене Жирара розкриває кілька ключових аспектів тероризму, пов'язаних із природою людського конфлікту та насильства. По-перше, ідеологічні лідери чи організації часто є медіаторами, спрямовуючи міметичні прагнення послідовників до певних об'єктів, таких як політична перевага чи релігійна «чистота», що втрачають цінність після досягнення. По-друге, терористичні акти можуть бути спробою суб'єктів зайняти місце «пана», використовуючи насильство як інструмент самоствердження чи імітації божественної влади. По-третє, міметичне бажання пояснює циклічність тероризму: розчарування від недосягнення «трансцендентної» мети спонукає до пошуку нових об'єктів або медіаторів, що підживлює нові акти насильства. По-четверте, крайні форми міметичного бажання (садизм та мазохізм) проявляються в тероризмі через прагнення суб'єктів домінувати над іншими, використовуючи страх і страждання як засоби досягнення «божественного» статусу.

Центральним елементом теорії міметичного бажання є концепція міметичного суперництва, яке виникає в процесі наслідування суб'єктом бажань інших (медіаторів), з'являється конкурентна боротьба з іншими з метою оволодіння одного й того ж об'єкта [1, с. 20–27]. Таким об'єктом можуть бути влада, багатство, визнання, статус. Від бажання двох-трьох осіб до цієї боротьби за принципом «снігової кулі» долучаються значна кількість учасників, у результаті чого швидко забувається мета і утверджується міметичне суперництво – чим більше учасників, тим менше значення має цей первинний об'єкт. Його основна цінність за цих умов полягає в тому, що його бажають інші. Міметичне суперництво володіє потенціалом ескалації до насильства. У процесі суперництва учасники стають «міметичними двійниками» – вони одночасно є і суперниками, і моделями, – і воно переростає у конфлікт,

спричиняючи соціальну нестабільність. Загроза хаосу долається через ритуальне спрямування насильства на одну жертву – «цапа відбувайла».

Концепція міметичного суперництва розкриває такі аспекти вивчення тероризму. По-перше, принцип утвердження міметичного суперництва ілюструє, як невелика група радикалів здатна залучити маси прихильників (зокрема це призводить до стану, коли учасники стають «міметичними двійниками», це характеризується тим, що вони одночасно конкурують за увагу лідера та наслідують один одного, створюючи атмосферу постійної ескалації насильства). По-друге, у контексті протидії тероризму варто враховувати, що різні групи – терористичні угруповання та контртерористичні організації – прагнуть оволодіти об'єктами з маркерами «порядок» і «правда», у процесі міметичного суперництва у міру загострення, їх дії та моделі поведінки, методи, принципи діяльності й риторика стають схожими одна на одну («міметичні двійники»). По-третє, ідея заміщення первинної мети є релевантною для розуміння еволюції терористичних рухів: терористи часто прагнуть визнання або ідентичності, яку їм «показали» передусім як бажану, у той час як первинні матеріальні потреби відходять на другий план. Організації, які при виникненні мали чітко визначені політичні цілі, поступово перетворюються на структури, у яких насильство стає самоціллю. По-четверте, природою конфлікту між групами є міметичне суперництво, в якому вони конкурують не тільки за володіння матеріальними ресурсами, а й за символічне домінування, ідентичність, власне потрактування «історичної правди». По-п'яте, за логікою Р.Жирана, сам теракт може стати «міметичною моделлю», створюючи подію як підґрунтя для наслідування, що суттєво посилюється на сучасному етапі розвитку медіа.

Науковець Рене Жирар присвятив низку своїх досліджень аналізу механізму символічного соціального жертвопринесення. Суспільство, з метою запобігання хаосу та ескалації насильства, переспрямовує колективну агресію «всіх проти всіх» на конкретну особу або групу осіб – за аналогією до релігійного ритуалу принесення в жертву «цапа відбувайла». Незважаючи на невинність жертви (вона має бути «невинною» і водночас пов'язаною з громадою), створюється колективна ілюзія її провини, що виправдовує необхідність покарання. Об'єднання суперників у спільних соціальних діях проти призначеної «жертви» за принципом «усі проти одного» відновлює тимчасовий мир [2, с. 46–49]. Сам акт жертвопринесення поєднує в собі два протилежні аспекти – священний та злочинний: убивати жертву – це злочин, бо вона священна, але щоб стати священною, її мають убити. При цьому, спираючись на аналіз біблійних текстів та міфів, він зазначає, що перші розкривають несправедливість цього механізму, показуючи невинність жертви. Водночас ритуальне жертвопринесення не долає міметичне бажання як першопричину конфлікту, який з часом повторюється. Жирар, інтерпретуючи сатану як уособлення міметичного насильства (що є водночас джерелом хаосу та тимчасового порядку через жертвоприношення), викриває несправедливість механізму, оскільки в ньому жертву маркують як винуватця [2, с. 162–175]. Сучасне насильство він описує як апокаліптичну реальність, що відображає передбачення біблійних текстів, де природні та людські катастрофи зливаються, а сакральне втрачає свою первісну функцію. Насильство, яке колись породжувало сакральне, за Р.Жираном, тепер відтворює лише саме себе [2, с. 307–308]. Усвідомлення міметичних жертвоних механізмів має спонукати людство до відмови від насильства. Саме біблійна істина, на його думку, пропонує шлях до подолання цього стану – міметичного суперництва та імітаційних моделей – через утвердження моделей любові та прощення.

Жирар порівнює тваринну агресію з людським прагненням до насильства. Останнє нівелюється взаємністю, адже агресор завжди відповідає на агресію. Водночас відносини суперництва ніколи не сприймаються як симетричні, оскільки людям завжди здається, що першими напали не вони, а хтось інший; що вони ніколи такого не почали б, хоча, у певному сенсі, починають завжди вони. Люди завжди перебувають в одночасному стані хаосу й порядку, війни та миру, прояву агресії та реакції на агресію. У сучасному світі неможливо досягнути повного колективного визнання винуватості жертви, сама жертва змішується з прагненням сягнути крайнощів [2, с. 306–310]. Тому принесення жертви уже не виконує свою інтегральну функцію, а міметичне суперництво зростає.

Теорія жертвового механізму розкриває такі аспекти вивчення тероризму: 1) тероризм може бути проявом міметичного суперництва, коли групи чи індивіди імітують бажання інших, прагнучи влади, визнання чи статусу, що призводить до ескалації конфліктів; 2) вибір терористичними організаціями жертв відбувається на основі принципів символізації – вони повинні ототожнюватися з певними групами та системами, які вони репрезентують (соціокультурні, етнічні, релігійні спільноти, представники влади), а невинність жертв лише підсилює їхню символічну цінність; 3) з метою «демонізації» обраних жертв для виправдання власного насильства щодо них терористичні організації створюють ілюзію їхньої колективної провини; 4) акти терору можуть стати ритуальним жертвопринесенням, але оскільки вони не усувають першопричини міметичного суперництва, потреба в нових жертвах та нових актах регулярно актуалізується, створюючи цикл ескалації насильства; 5) терористичні атаки актуалізують необхідність ухвалення комплексу заходів з метою їх упередження та запобігання, які сприймаються першими як агресія (а себе, відповідно, вони сприймають як її жертву), не визнаючи власної участі в ескалації насильства; тому механізмом деескалації стає виявлення та усунення першопричин конфлікту.

Жижек Славой – словенський філософ, культурний критик, психоаналітик і теоретик. Він розглядає насильство як багатогранне явище, розрізняючи «раціональне» (системне, структурне насильство капіталістичної системи) та «ірраціональне» (суб'єктивне, видиме насильство, таке як тероризм), інтерпретуючи тероризм як прояв ресентименту – емоційної реакції пригноблених, що виникає через неспроможність змінити несправедливу систему.

Насильство, на думку С.Жижека, – це не лише як фізичні акти; воно має системний характер, охоплює всі можливі сфери соціальної взаємодії та реалізується через трансльовані засобами мови установки «нормальності». Він розрізняє два типи насильства: суб'єктивне насильство (видимі акти, такі як тероризм чи вуличні протести, які привертають увагу медіа, здійснюються соціальними агентами, злими людьми, дисциплінованими репресивними апаратами, фанатичним натовпом) та об'єктивне насильство (невидиме, системне, що містить у собі економічну експлуатацію, нерівність і наслідки капіталізму). Суб'єктивне насильство є значною мірою в центрі уваги медіа, у той час як мільйони людей страждають через бідність, голод чи рабську працю; саме поодинокі теракти викликають суспільний резонанс. Жижек використовує приклад «Порту-Давоса», де Порту-Алегрі є центром антиглобалістського руху, а Давос – ідеології глобалізму, тоді як «Порту-Давос» – символ руху нових ліберальних комуністів, який поєднує обидва полюси [7, с. 13–15]. Вони є представниками великого бізнесу, які, з одного боку, проповідують мир і демократію, а з іншого – підтримують політику, що спричиняє структурне насильство в глобальному масштабі. Він вводить термін «ліберально-комуністичне село» як уявлення про глобальну еліту, яка живе в закритому світі високотехнологічного споживання та морального самозаспокоєння з його уявною толерантністю, готовністю «допомагати» лише в умовах повного контролю, зберігаючи при цьому дистанцію від страждань решти людства [7, с. 15]. Оцінка індивідом акту насильства здійснюється, за С.Жижеком, на основі передбачуваного стандарту «нормальної ненасильницької ситуації», але найвищою формою насильства є насадження цього стандарту, відносно якого окремі події здаються насильницькими. Водночас насильство не є характеристикою певних дій; воно розподілено між діями та їх контекстом, а також діяльністю та бездіяльністю. Конкретна дія за одних умов визнається насиллям, за інших – навпаки, відсутність конкретних дій також може мати насильницький характер.

Сучасний стан розвитку політичних відносин, який С.Жижек називає «постполітична біополітика», характеризується відмовою від ідеологічних дебатів на користь експертного управління та адміністрування, яке реалізується на основі керування страхами громадян [7, с. 17]. Вона засновується на маніпуляціях «параноїальним охлосом чи масою» через політкоректність [7, с. 20]. Виникає парадокс: зростання ліберальної толерантності «терпимим» призводить до збільшення несприйняття реальної присутності Іншого. Він сприймається як загроза особистому простору, способу життя чи навіть безпеці. Однак цей страх пробуджується передусім перед ближнім, конкретним, а не невідомим далеким ворогом. Умовою прийняття Іншого у своє середовище є вимога до нього не бути занадто помітним, не демонструвати свою інакшість. Жижек також аналізує роль медіа у створенні образу «ворога», який викликає страх і відволікає від системних проблем. Вони перебільшують насильство маргіналізованих чи етнічних груп (приклад – катастрофа в Новому Орлеані після урагану Катаріна) і при цьому ігнорують державне безсилля [7, с. 66]. Рівність за такого підходу тлумачиться як ворожа до свободи, а культурна інакшість – як така, що суперечить свободі слова. Так, на прикладі реакції на карикатури на пророка Мухаммеда, Жижек показує, що обидві сторони цього конфлікту (і ліберали, і обурені представники ісламу) ґрунтуються на одних і тих самих принципах толерантності, але застосовують їх по-різному.

Ідея терористичного ресентименту С.Жижека полягає у тому, що в основі багатьох терористичних актів лежить почуття образи та бажання помсти. І хоча у медіапросторі він зображується як сліпий фанатизм, насправді це відповідь на глобальну нерівність, колоніальну травму й системну маргіналізацію. У сучасному світі домінує псевдофундаменталізм. На відміну від справжніх фундаменталістів, терористи-псевдофундаменталісти глибоко стурбовані, заінтриговані та зачаровані гріховним життям невіруючих. На думку С.Жижека, у боротьбі з гріховним іншим вони борються зі своїми власними спокусами, а тому так звані християнські чи мусульманські фундаменталісти ганьблять справжній фундаменталізм [6]. Фундаменталістський ісламський терор не ґрунтується на переконаності терористів у власній перевазі та їхньому бажанні захистити свою культурно-релігійну ідентичність від настання глобальної споживчої цивілізації. Проблема фундаменталістів у тому, що вони вважають себе гіршими за інших. Політкоректні запевнення, що їх не вважають гіршими, лише підживлюють їхній ресентимент. Тобто, на думку С.Жижека, фундаменталісти вже схожі на нас, вони у глибині душі вже засвоїли наші стандарти і оцінюють себе за ними [6]. Самі ж терористичні акти не відповідають стандартному протиставленню добра (жертви заради загального блага) та зла (егоїзму), оскільки вони поєднують високі ідеали з деструктивними засобами.

Вчений ставить питання: що таке терористичний акт стосовно державної влади порівняно з державною владою, яка веде війну з терором? Прикладом є ізраїльсько-арабський конфлікт, адже палестинці зберігають прихильність до своєї землі, відмовляються розчинити свою ідентичність у ширшому арабському світі, інакше вони були б змушені забути «нелегітимне» насильство, що лежить в основі держави Ізраїль. Головна загадка палестино-ізраїльського конфлікту полягає в тому, чому він

триває так довго, хоча єдине життєздатне рішення всім давно відоме: переселення ізраїльтян із Західного берега річки Йордан і Сектора Гази, створення палестинської держави та досягнення компромісу щодо Єрусалима. Проте щоразу, коли здавалося, що угоди ось-ось буде досягнуто, усе незрозумілим чином зривалося. Жижек наголошує, що близькосхідний конфлікт виглядає як невротичний симптом: усі бачать спосіб позбутися перешкоди, і все ж ніхто не хоче прибрати його, якби перебування в глухому куті приносило якусь патологічну лібідинальну вигоду [8, с. 124]. Парадоксально, але Ізраїль, який офіційно є уособленням західної ліберальної сучасності в регіоні, легітимує себе у термінах «етнорелігійної ідентичності», а палестинці, які проголошуються досучасними «фундаменталістами», легітимують свої вимоги в термінах «світського громадянства». Він вважає, що вирішення конфлікту потрібно почати арабам, які програють через власну зосередженість на Ізраїлі. У той час почати потрібно з відкритого виступу проти корумпованих клерикальних та військових режимів – від Сирії до Саудівської Аравії, які використовують ізраїльську окупацію для власної легітимації. Це стане істинним джихадом, який полягає не стільки у війні проти зовнішнього ворога, скільки в зусиллях з внутрішнього очищення. Адже всі три основні учасники війни з терором – США після 9/11, Ізраїль та арабські країни – вважають себе жертвами й використовують цей статус жертв для легітимації своєї експансійної політики.

У XX столітті головна мета історії людства, за С.Жижekom, – припинити мріяти й почати діяти задля реалізації Нового порядку: пережити саме Реальне, навіть якщо воно жорстоке, – слідувати «пристрасті реального». Жижек ставить питання: чи не є фундаменталістський терор також виявом пристрасі Реального? [8] Так після провалу в Німеччині студентського руху протесту нових лівих виникає терористична діяльність RAF (Фракції Червоної Армії) як реакція на неможливість пробудити маси за допомогою звичайної політичної освіти та підвищення свідомості. Так само метою фундаменталістського терору є спроба пробудити людей Заходу від занурення в їхній повсякденний ідеологічний всесвіт. Існує фундаментальний парадокс «пристрасті Реального»: вона досягає своєї вищої точки у власній очевидній протилежності – у театралізованому видовищі, від сталінських показових процесів до ефектних терористичних акцій. А тому пристрась Реального завершується чистою видимістю хвилюючого ефекту Реального. Тоді як її протилежність – «постмодерністська» пристрась видимості, яка закінчується чистою видимістю хвилюючого Реального, що символізує собою стратегію повернення від віртуальності до реальності тіла. Руйнування веж ВТЦ в Нью-Йорку, на думку С.Жижeka, можна розглядати як критичний підсумок «пристрасті Реального» в мистецтві XX століття, оскільки терористи діяли не для того, щоб завдати матеріальної шкоди, а щоб справити хвилюючий ефект [8, с. 9]. Масова культура сформувала уявлення про терористичну загрозу ще до реальних подій 11 вересня 2001 року. Філософ зазначає, що образи катастроф у фільмах «Втеча з Нью-Йорка» (1981) чи «День незалежності» (1996) не лише готували суспільство до сприйняття подібних подій, але й були «лібідинально інвестованими». Вони через свою емоційну наповненість і психологічну енергію зробили ці фантазії привабливими. Коли ж сталася реальна трагедія, вона викликала масові асоціації з голлівудськими фільмами-катастрофами.

Вплив терактів 9/11 варто, за С.Жижekom, аналізувати в контексті межі між цифровізованим «першим світом» і «пустелею Реального» третього світу, в якій існує параноїдальне уявлення про невидимого ворога, який загрожує зруйнувати ізолювану, штучну реальність «першого світу». Таким ворогом постають терористи – абстрактна, ірраціональна сила, відірвана від соціально-ідеологічного контексту. Будь-які спроби пояснити джерело тероризму (соціальні чи економічні причини) відкидаються як приховане виправдання терору. Самі терористи зображуються в медіапросторі як зрадники «справжнього духу ісламу», що не представляють інтереси бідних арабських мас. Після терактів спостерігалось зростання інтересу до ісламу в західному світі: книги про іслам і арабську культуру стали бестселерами. Філософ зазначає, що більшість тих, хто купував ці книги, не були антиарабськими расистами – вони просто прагнули зрозуміти іслам, відчувати його зсередини та «врятувати» його образ, відмежувавши від тероризму [8, с. 47]. Однак С.Жижек розглядає таку доброзичливість як ідеологічну містифікацію, оскільки спроби «зрозуміти» іншу культуру не пояснюють політичної динаміки, що призвела до терактів.

Після 11 вересня 2001 року настав «кінець американського відпочинку від історії» [8, с. 4]. Теракти зруйнували ілюзію ізолюваної безпеки: Захід зіткнувся з реальними ворогами в реальному світі, що вимагало відповідного удару. Проте вчений ставить риторичне питання: по кому саме потрібно завдати удару? Він зазначає, що знайти справжню ціль неможливо, а будь-яка відповідь не принесе повного задоволення. Вибір Афганістану як мішені для «війни з терором» є нелогічним, оскільки ця країна є повною протилежністю ідеальної цілі: зруйнована десятиліттями воєн, одна з найбідніших країн світу, де селяни ледь виживають на безплідних землях. «Війна з терором» слугує створенню ілюзії, що «нічого не змінилося», для переконання суспільства в стабільності та незмінності західного світу попри трагедію. «Війна з терором», за Жижekom, – це дивна війна, в якій ворога перетворюють на злочинця, якщо він просто обороняється й веде вогонь у відповідь [8, с. 93]. Тероризм у сучасному світі є не лише фізичною загрозою, а й символічним актом, що руйнує усталені структури сприйняття реальності. Якщо «терористи» готові зруйнувати цей світ із любові до іншого, то борці з терором готові зруйнувати власний демократичний світ через ненависть до мусульманського Іншого.

Висновки. Теорія міметичного бажання Рене Жирара розкриває, що терористичне насильство виникає з фундаментальної людської схильності до наслідування бажань медіаторів – лідерів, які спрямовують прагнення послідовників до об'єктів, що втрачають цінність після досягнення, породжуючи безперервний цикл розчарування та пошуку нових цілей для насильства. Концепція міметичного суперництва демонструє небезпеку того, що терористичні угруповання та контртерористичні організації в процесі протистояння стають «міметичними двійниками», чії методи, риторика та поведінкові моделі дзеркально відображають одна одну, що призводить до ескалації насильства замість його подолання. Жирарівська теорія жертвовного механізму пояснює символічну логіку терористичних актів як ритуального жертвопринесення, яке не усуває першопричини конфлікту, а лише тимчасово об'єднує групу, створюючи потребу в нових жертвах та циклічність терору. Критична теорія насильства Славоя Жижека через розрізнення суб'єктивного (видимого) та об'єктивного (системного) насильства, демонструє, що тероризм привертає увагу, тоді як глибинні причини – глобальна нерівність і експлуатація – ігноруються. В основі багатьох терористичних актів лежить ресентимент – почуття образи та бажання помсти як відповідь на глобальну нерівність, колоніальну травму й системну маргіналізацію. Тероризм у сучасному світі є не лише фізичною загрозою, а й символічним актом, що руйнує усталені структури сприйняття реальності. Концепція «постполітичної біополітики» у Жижека виявляє маніпулятивну природу сучасного управління страхами через політкоректність, що підтримує стан параноїдальної масової свідомості й виправдовує насильство під виглядом безпеки.

References:

1. Girard, R. (2001), *Mensonge romantique et vérité romanesque*, Grasset Bernard, 352 p.
2. Girard, R. (1995), *Violence and the sacred*, Athlone Press, 455 p.
3. Livingston, P. (1994), «What is mimetic desire?», *Philosophical Psychology*, No. 7 (3), pp. 291–305, doi: 10.1080/09515089408573125.
4. Slyusar, V., Sokolovskyi, O., Kostyuchkov, S. and Slyusar, M. (2025), «PR activities of Muslim organizations in Slovakia: Political and communication analysis», *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, No. 44 (5), pp. 124–134.
5. Slyusar, V., Vitiuk, I., Kutashchev, I., Savitsky, V. and Shpytalenko, H. (2025), «Theories of terrorism and counterterrorism: The epistemological potential of philosophical-ethical theories of the 17th to early 20th centuries», *Society and Security*, No. 8 (2), pp. 80–85.
6. Žižek, S. (n.d.), *Robespierre or the «divine violence» of terror*, [Online], available at: <https://www.lacan.com/zizrobres.html>
7. Žižek, S. (2008), *Violence: Six sideways reflections*, Picador.
8. Žižek, S. (2001), *Welcome to the desert of the real!: Five essays on September 11 and related dates*, The Wooster Press.
9. Panasiuk, M. (2024), «Stavlenia S. Zhyzheka do roli ta mistia Ukrainy u hlobalnykh «kulturnykh viinakh» suchasnosti», *Universum*, No. 8, pp. 304–314, [Online], available at: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1017/1028>
10. Slyusar, V., Kuchmenko, V., Oksiutovych, M., Slyusar, M. and Korshak, V. (2025), «Hnosoelohichniy potentsial suchasnykh sotsialno-psykholohichnykh teorii teroryzmu ta kontrteroryzmu», *Society and Security*, No. 10 (4), pp. 64–70.

Slyusar V., Kostyuchkov S., Hordiychuk O., Kuchmenko V.

Theories of Terrorism and Counterterrorism in the 20th Century: Philosophical, Law, and Ethical Dimensions (René Girard and Slavoj Žižek)

Abstract. The article is devoted to the analysis of theories of terrorism and counterterrorism through the prism of the philosophical, legal and ethical theories of René Girard and Slavoj Žižek. It is shown that both thinkers consider terrorism not as an accidental or pathological form of violence, but as a structurally conditioned manifestation of contemporary social dynamics. In René Girard's theory, terrorism is explained through the mechanisms of mimetic desire and mimetic rivalry: imitating the desires of others turns a person into a rival, generates growing tension and leads to an outbreak of collective violence. In light of Girard's ideas, terrorists are not autonomous destroyers, but a product of mutual imitation and conflict symmetry, where violence on the part of the state and counter-violence by terrorists are reflections of the same mimetic logic. A terrorist act is interpreted as a form of sacrificial mechanism, where the community channels aggression into a symbolic «sacrifice» in order to temporarily restore order. This approach reveals the psychological logic of violence and explains the cyclical nature of terrorist acts, which repeat the mythological structure of sacrifice. In Slavoj Žižek's theory, terrorism is explained as a symptom of systemic (objective) violence arising from global inequality, political alienation, and resentment. Terror is seen as a reaction to the structural violence of the capitalist system, masked by the rhetoric of tolerance and political correctness. Through the concepts of «post-political biopolitics» and «liberal-communist village», Žižek shows how the global elite maintains the illusion of humanism while strengthening the foundations for radicalisation and terrorist reactions.

Keywords: terrorism; counterterrorism; ethics; philosophy of law; history of philosophy; mimetic desire; mimetic rivalry; systemic violence; post-political biopolitics.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2025.